

J.G.M. Sanders

Roermondse kartuizers of Keulse kruisheren

Kandidaten voor een kloosterstichting in de Meierij van 's-Hertogenbosch, 1460-1465

Inleiding

Rond 1460 rijpte bij Ludolf van de Water, een Bossche kanunnik, het plan een klooster te stichten bij Sint-Oedenrode. Daarom had hij in de loop der jaren goederen verzameld die als basis daarvoor konden dienen. Zonder voldoende stichtingsgoed kon een kloosterorde er immers niet toe overgaan kloosterlingen te sturen voor een nieuwe vestiging. Daarnaast moesten er kerkrechtelijke maatregelen getroffen worden om problemen met belanghebbenden te voorkomen, zoals de pastoor van de parochie waar het nieuwe klooster gevestigd zou worden. En dan was er nog de keuze van de kloosterorde. Welk type kloosterling paste het best bij de ideeën van de stichter of stichters? Welke kloosterorde had op dat moment mogelijkheden tot stichting van een nieuwe vestiging? Welke orde was geïnteresseerd in uitbreiding op de plek die de stichter kon aanbieden? Al deze vragen speelden een rol bij de keuze waar Ludolf van de Water voor stond toen hij rond 1460 goederen ter beschikking kon stellen aan een geïnteresseerde orde. In dit artikel zullen we nagaan welke mogelijkheden en problemen zich voordeden, toen deze kanunnik, samen met enkele anderen, op zoek ging naar een geschikte en welwillende kloosterorde.

Het kloosterlandschap in en rond 's-Hertogenbosch

Het hertogdom Brabant maakte in de vijftiende eeuw een bloeiperiode door in economisch en cultureel opzicht. Het gebied was opgedeeld in bestuurlijke eenheden met de belangrijkste steden als centrum. 's-Hertogenbosch, na Leuven, Brussel en Antwerpen de vierde stad in rangorde in het hertogdom, was de hoofdplaats van de Meierij van 's-Hertogenbosch. In deze stad zetelden de voornaamste hertogelijke functionarissen, zoals de hoogschout en de rentmeester-generaal.

Niet alleen via hen had de hertog invloed in 's-Hertogenbosch. Benoemingen van de schepenen bijvoorbeeld hadden zijn goedkeuring nodig. De Bossche schepenbank had zowel in de stad als de Meierij verregaande juridische bevoegdheden.¹ Ook op geestelijk gebied deed de hertog zich gelden. Vanaf 1412 droeg hij, bij toerbeurt met het kapittel zelf, personen voor die de opengevallen plaatsen in het kapittel konden opvullen.² Vele prominente leden van de wereldlijke en kerkelijke macht in stad en Meierij waren verbonden met de in 1318 gestichte Lieve Vrouwe Broederschap, die de eredienst in haar eigen kapel in de Sint-Janskerk opluisterde met gebed en gezang.³

Rond het midden van de vijftiende eeuw waren in en rond de stad diverse kloosters en religieuze gemeenschappen aanwezig. Voor het merendeel ondergingen ze in die tijd een hervorming. Er bestond een drang tot terugkeer naar hun oorspronkelijke regel. Als ze nog zonder regel leefden moesten ze veelal kiezen voor een erkende kloosterregel met inbegrip van de *tria vota substantialia* (gehoorzaamheid, armoede en kuisheid). Persoonlijk bezit (*peculium*) en de vrijheid van kloosterlingen zich buiten het klooster te begeven, verdwenen of werden sterk ingeperkt. Nieuwe kloosters volgden van meet af aan de *inclusura*; andere onderwierpen zich op den duur ook hieraan.

---

1 B.C.M. Jacobs, *Politie en justitie in 's-Hertogenbosch voor 1629. De bestuursorganisatie van een Brabantse stad*. Brabantse Rechtshistorische Reeks, dl. 1, Assen/Maastricht, 1986, 20-49.

2 J.G.M. Sanders, 'Het kapittel van Sint-Jan in 's-Hertogenbosch en zijn rechten als pastoor, 1412-1559', *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, 2017, 89.

3 G.C.M van Dijk, *De Bossche optimaten. Geschiedenis van de Illustre Lieve Vrouwebroederschap te 's-Hertogenbosch, 1318-1973*. Bijdragen tot de Geschiedenis van het Zuiden van Nederland, dl. 27, Tilburg, 1973. Voor de vermeende stichter zie J.G.M. Sanders, 'Gerard van Uden ontmaskerd. Stichting en dekenaat van de Lieve Vrouwe Broederschap in 's-Hertogenbosch', *Eigen Schoon en de Brabander*, 2019, 157-198.

De aanzet tot deze kloosterreformatie werd onder meer gegeven door de nieuwe geestelijke stroming in de kerk, die gewoonlijk aangeduid wordt als de Moderne Devotie. De grondlegger hiervan, de diaken Geert Grote (1340-1384), had zich in zijn geschriften en preken zeer kritisch uitgelaten over de toestanden in de kerk en de weg gewezen naar eenvoud en verinnerlijking. Hij zocht een nieuwe levensvorm om het ideaal van de *vita apostolica* zo dicht mogelijk te benaderen, niet in afgesloten kloosters, maar in religieuze leken gemeenschappen. In deze huizen woonden broeders en zusters van het Gemene Leven volgens zelf opgestelde richtlijnen of statuten, die aanvankelijk niet kerkelijk erkend waren. Deze vernieuwingsbeweging, ontstaan in de IJsselstreek, trok al snel talrijke volgelingen. 's-Hertogenbosch maakte voor het eerst kennis met hen in 1410 toen een volgeling van de Moderne Devotie uit Diepenheim de stichting van priester Jan van Orthen op deze wijze kwam vormgeven. Vijftien jaar later volgden de mannen. Met de zusters en broeders van het Gemene Leven deden de ideeën van deze nieuwe stroming zichtbaar hun intrede in de hertogstad. Geert Grote meende dat alleen de kartuizerorde vastgehouden had aan haar oorspronkelijke gedachten.⁴

Een trio kloosterstichters

1 Ludolf van de Water

Midden in de vijftiende eeuw had Ludolf van de Water (circa 1400-1475) het plan opgevat in de Meierij een klooster te stichten dat deze zuivere Christelijke idealen omarmde. Hij werd rond 1400 geboren als zoon van Everard van de Water en Heilwig Buc. Stammend uit een aanzienlijke Bossche schepenfamilie die ook kerkelijke ambtsdragers leverde, koos Ludolf voor een religieuze loopbaan. Vooral via moederszijde beschikte hij over een goed netwerk in de politieke en religieuze kringen van zijn tijd.⁵ Of hij een universitaire studie

---

4 J.G.M. Sanders, 'Verkloosterling in het vijftiende-eeuwse 's-Hertogenbosch', *Noordbrabants Historisch Jaarboek*, 2016, 76-111.

5 J.G.M. Sanders, *Kartuizers in het land van de Dommel. Klooster Sint-Sophia van Constantinopel bij 's-Hertogenbosch, 1466-1641*, Woudrichem, 2012, 29.

Wapen van de familie Van de Water: drie gouden eggen op een veld van groen, 1677.
BHIC, 231 Collatoren beurzenstichting Petrus van de Water, inv.nr. 127F

gevolgd heeft is onduidelijk. In Leuven studeerde rond 1433 een zekere *Ludolphus de Aqua*, mogelijk deze Ludolf van de Water.⁶ Hij was in ieder geval in 1430 kanunnik van de Sint-Jan.⁷ Slechts één bron geeft hem de meestertitel.⁸ Tot en met 12 april 1437 ontbreekt vervolgens een titel of functie bij zijn naam. Op 28 november 1437 komt hij voor het eerst weer als kanunnik voor. Vier jaar later blijkt hij ook priester te zijn.⁹ De functies die hij binnen het kapittel bekleedde, wijzen op zijn minst op geletterdheid: in 1444 en 1445 was hij rentmeester; in 1458 en 1461 was hij schrijver.¹⁰ Tegen het eind van zijn leven, in 1465, stond hij via een overeenkomst zijn plaats als kanunnik af aan zijn neef Everard, zoon van zijn broer Everard.¹¹

Hij had vele bezittingen verworven in de regio Sint-Oedenrode-Liempde-Boxtel om zo een startkapitaal te vergaren voor een kloosterstichting. Zijn bezit bleef echter ontoereikend. Zonder hulp van anderen kon hij geen levensvatbare basis verschaffen voor een stichting: hij moest op zoek naar medestanders.

---

6 E. Reusens (ed.), *Matricule de l'Université de Louvain*, Brussel, 1903, 177.

7 's-Hertogenbosch, Stadsarchief (SAH), archief Sint-Jan, inv.nr. 398 (369), 1430-04-11. Ook het zogenaamde handschrift Kievits noemt dit jaar: Heeswijk, Archief Abdij van Berne, hs. 97, f° 11v° (17 september 1430).

8 SAH, Archief Rijkje Claren, inv.nr. 109.

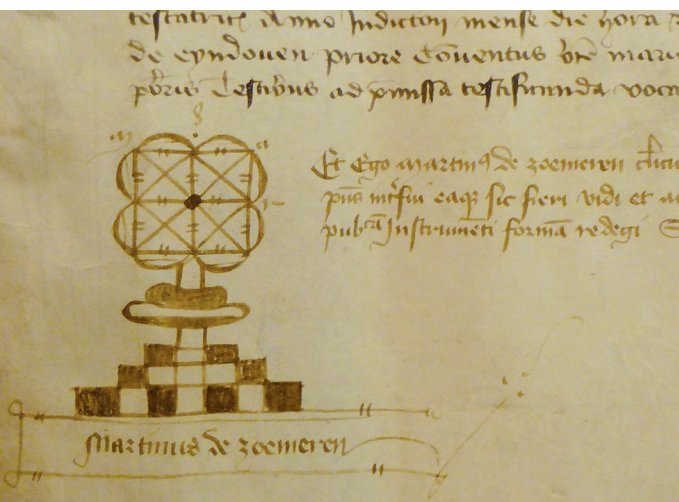
9 Geen functie in SAH, Bosch' Protocol (BP), inv.nr. 1207, f° 287 r°; f° 234 v° en f° 271v°; kanunnik in SAH, BP, inv.nr. 1208, f° 166 v°; priester in SAH, BP, inv.nr. 1212, f° 220 v° en 188 r°.

10 Rentmeester in SAH, BP, inv.nr. 1215, f° 283 r°; 1216, f° 280 r°. Schrijver in SAH, BP, inv.nr. 1228, f° 132 v°; 1231, f° 190 v°. Geen schrijver meer op 1 november 1463: SAH, BP, inv.nr. 1233, f° 216 v°.

11 Op 1 mei 1465 was hij nog kanunnik, op 3 december niet meer: 's-Hertogenbosch, Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC), 245, klooster Sophiae Domus te Vught, inv.nr. 19, regest 233; SAH, BP, inv.nr. 1235, f° 172 r°.

2 Maarten van Someren

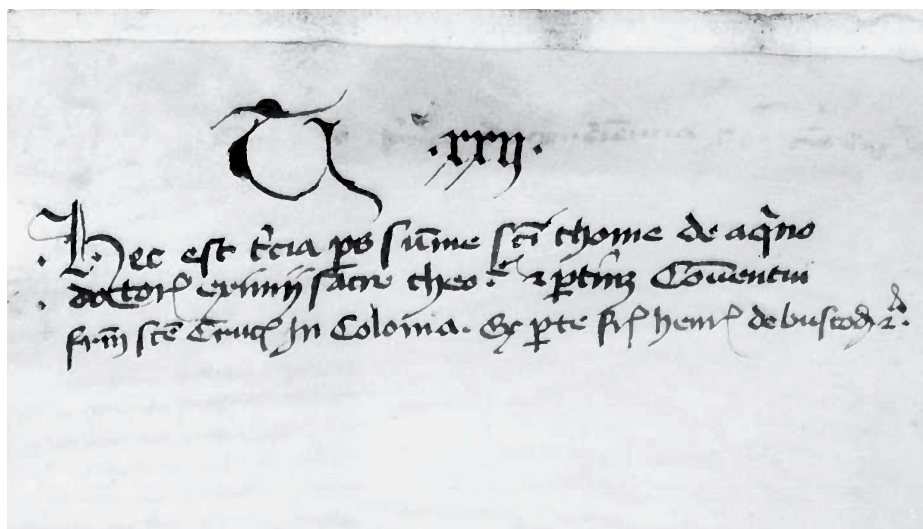

Signet van meester Maarten van Someren als notaris, 2 september 1434. SAH, archief Groot Ziekengasthuis, inv.nr. 3338 regest 786

Een van de personen die zich hiervoor aandeede, was Maarten van Someren (c. 1385-1467).¹² Deze medekannunik stond sterk onder invloed van de Moderne Devotie. Ook hij was getuige geweest van de komst van de broeders en zusters van het Gemene Leven. In zijn testament bedacht hij de Bossche Fraters ruimschoots, evenals vele andere kloosters die het gedachtegoed van de Moderne Devotie omarmden. Het klooster Mariënhage bij Eindhoven zag hem zelfs als een tweede stichter. Hij had anderzijds al

vroeg contacten met kartuizers gelegd. Blijkbaar had hij veel voor hen betekend, wellicht in zijn functies als notaris en stadssecretaris. In 1424 werd hij opgenomen als deelgenoot in de geestelijke werken van de orde als dank voor zijn verdiensten voor het Hollandse Huis, het kartuizerklooster bij Geertruidenberg. In de jaren rond 1400 had de invloedrijke Henrick van Coesveld er als prior de geest van de Moderne Devotie uitgedragen. Als geprofeste monnik en prior van het kartuizerklooster Monnikhuizen bij Arnhem moet hij intensieve contacten gehad hebben met Geert Grote, die daar in de jaren 1374-1378 verbleef.¹³

-
- 12 Zijn geboortejaar is onduidelijk. In 1453 zei hij de zestig gepasseerd te zijn: Rome, Vaticaanstad (RV), Archivio Segreto Vaticano (ASV), Camera Apostolica, Taxae 8, f° 31 v°; Registri Lateranensi 484, f° 283 r°; Registri delle Suppliche 466, f° 300 r°. Daarmee zou zijn geboortejaar uitkomen op circa 1390. Een andere bron meldt dat hij in 1459 aan de officiaal van Luik verklaarde 78 jaar oud te zijn waarmee zijn geboortejaar op 1380 of 1381 uitkomt: BHIC, Kapittel van Sint-Jan in 's-Hertogenbosch, procesdossier tussen Nicolaas Vuchts en Coenraad Ottonis van Asperen.
- 13 J.G.M. Sanders, *Waterland als woestijn. Geschiedenis van het kartuizerklooster 'Het Hollandse Huis' bij Geertruidenberg 1336-1595*. Hollandse Studiën, dl. 25, Hilversum, 1990, 148 en 156-159; Sanders, *Kartuizers in het land*, 26-27.

Eigendomskenmerk in een van de handschriften van Henricus de Buscoducis (Thomas van Aquino, 1446), bestemd voor het Keulse kruissherenklooster. Dit handschrift viel ten prooi aan de instorting van het Keulse Stadsarchief in 2009 en kon nog niet gerestaureerd worden. Het is alleen nog maar beschikbaar als gedigitaliseerde microfilm. Stadsarchief Keulen, Handschrift Best. 7002, 152.

3 Arnt Stamelaert

Een andere helper van Ludolf van de Water was de Bosschenaar Arnt Stamelaert van Breugel, zoon van Henrick, natuurlijke zoon van Willem van den Kelre.¹⁴ Hij was blijkbaar een nieuwkomer in de stad. Hij werd ingeschreven als poorter in 1431/1432.¹⁵ Het jaar daarop schreef hij zich met zijn gezin in als lid van de plaatselijke Lieve Vrouwe Broederschap: 'Aert Stamelart die cremer, Lisbet sijn wijf ende Henric sijn soen'.¹⁶ In 1439/1440 was hij er burgemeester.¹⁷ Het ambt van schepen

14 SAH, BP, inv.nr. 1204, f° 227 r°.

15 BHIC, 1107 kopie ARA Brussel, Rekenkamers, laagschout van 's-Hertogenbosch (Rekenkamers), inv.nr. 13003, fiche 4 foto 5.

16 BHIC, 1232 Illustre Lieve Vrouwe Broederschap (ILVB), inv.nr. 118, f° 3 v°. Arnts echtgenote was een dochter van Henrick van Vucht, bakker, en Elisabeth. Vermoedelijk was haar broer en dus Arnts zwager Godfried van Vucht predikheer in 's-Hertogenbosch: SAH, 1213, f° 238-238 v°.

17 BHIC, Rekenkamers, inv.nr. 13004, fiche 2, foto 25 en 52; fiche 3 foto 18.

Zegelstempel van Art Stamelaert, schepen van 's-Hertogenbosch, 1461. Collectie Het Noordbrabants Museum, nr. 00996a

bekleedde hij in 1461/62.¹⁸ Deze handelaar had vele contacten, ook buiten de stad, en was niet onbemiddeld. Hij bezat veel onroerend goed en zakelijke rechten. Hij was leenman van de hertog van Brabant, onder meer voor een huis in Son en voor delen van tienden in Hilvarenbeek en Drunen.¹⁹ Voor een derde deel van de tiend van Berghem bij Oss was hij leenman van de abt van Echternach en had hij zitting in diens leengerecht.²⁰

Hun zoon Henrick volgde vermoedelijk in de jaren 1432-1434 de artesopleiding aan de universiteit van Keulen. De laatste twee jaar was hij tevens nuntius van de universiteit.²¹ Daarna trad hij in als kruisheer in die stad.²² Hij laat zich identificeren als Henricus de Buscoducis, *theologus et ecclesiastes*. Hij doceerde theologie in zijn professiehuis en was een vermaard prediker. Hij schreef preken en theologische werken ten behoeve van het Keulse klooster.²³

18 Jacobs, *Politie en justitie*, 266.

19 BHIC, 19 Raad van Brabant, inv.nr. 1111, p. 229, 380, 384, 449-450; BHIC, 9 Raad en rentmeester-generaal der domeinen, inv.nr. 296, p. 123.

20 BHIC, 339, collectie aanwinsten RANB, inv.nr. 605.

21 Hermann Keussen (ed.), *Die Matrikel der Universität Köln, I, 1398-1475*. Publikationen der Gesellschaft für Rheinische Geschichtskunde, dl. 8, tweede druk, Bonn, 1928, *59 en 349.

22 Keulen, Stadsarchief (SAK), 238 Kreuzbrüder (KB), RH 4, f° 45 r°: 'Henrick van Stammelart, zoon van Arnt Stamelaert van den Bossche'.

23 J.N. Paquot, *Mémoires pour servir à l'histoire littéraire des dix-sept provinces des Pays-Bas, de la principauté de Liège, et de quelques contrées voisines*, dl. 3, Louvain, 1770, 309; E. Reusens, 'Henri de Bois-le-Duc', in: *Biographie Nationale*, dl. 9, 183; C.R. Hermans, *Annales Canoniorum Regularium S. Augustini, Ordinis S. Crucis (...)*, dl. 1, pars 1, Silvae-ducis [s-Hertogenbosch], 1858, 122; R. Haass, *Die Kreuzherren in den Rheinlanden*, Bonn, 1932, 81; U. Rautenberg, *Überlieferung und Druck. Heiligenlegenden aus frühen Kölner Offizinen*. Frühe Neuzeit, Bd. 30, Tübingen, 1996, 144; M. Baldzuhn, *Schulbücher im Trivium des Mittelalters und der frühen Neuzeit*, Berlin, 2009, 280-281.

Een aantal ervan wordt bewaard in het Stadsarchief van Keulen.²⁴

Arnt en zijn echtgenote maakten in 1458 hun testament. Daarin schonken ze een derde deel van de tienden inclusief de smaltienden van Berghem bij Oss aan de Keulse kruisheren. Ze stelden als voorwaarde dat het klooster ze niet mocht vervreemden en er twee nieuwe fraters voor moest aannemen boven het aantal dat er al woonde.²⁵ Korte tijd daarna stierf Elisabeth.²⁶

Kruisheren en kartuizers rond 1460

De kruisheren droegen in de vijftiende eeuw het gedachtegoed van de Moderne Devotie een warm hart toe. De Orde van het Heilig Kruis, zoals hun officiële naam luidt, kende in die eeuw een gestage uitbreiding in de Nederlanden en het aanpalende Duitse gebied. De orde was toen enkele eeuwen oud. Rond 1120 hadden enkele personen besloten in Huy bij Luik te gaan samenwonen om een leven van reguliere kanunniken te leiden volgens de regel van Augustinus. In 1248 werden hun statuten erkend door de paus. Aangestoken door de geest van de Moderne Devotie maakte de orde in het begin van de vijftiende eeuw een hervorming door en paste ze haar statuten aan. Deze strengere observantie luidde een nieuwe bloeiperiode in. Het contemplatieve karakter van de orde werd sterk benadrukt. In deze tijd werden de kruisheren meer monnik dan kanunnik.²⁷ Ten tijde van de ideeënvorming van Ludolf van de Water over de stichting van een klooster in de Meierij waren nieuwe kruisherenkloosters van

---

24 SAK, Handschriften 105, 128, 151, 152, 179; GB quart nr. 72 I en II; zie ook nr. 191. Ook in een aantal andere werken die in het stadsarchief bewaard worden, werd zijn handschrift of bezitsaanduiding vastgesteld. Zie ook A.G. Weiler, *Heinrich von Gorkum (†1431). Seine Stellung in der Philosophie und der Theologie des Spätmittelalters*, Hilversum/Köln, 1962, 10–12.

25 SAK, KB, A16, f° 5 r° en f° 51 v°–52 r°; RH 4, f° 38 r°–46 v° bevat de akten hieromtrent.

26 Ze is als ‘domicella Theoderica’, samen met haar man, opgenomen in het obituarium van de Sint-Jan op 2 juli: SAH, obituarium Sint Jan. Haar doodsschuld aan de Lieve Vrouwe Broederschap in 's-Hertogenbosch werd betaald in 1459/1460: BHIC, ILVB, inv.nr. 119, f° 141 r°.

27 P. van den Bosch, *Studiën over de observantie der kruisbroeders in de vijftiende eeuw*, Diest, 1968; R. Janssen, *Oord van helder licht. 800 jaar Orde van het Heilig Kruis 1210-2010*, S. Agatha en Cuijk, 2010, 63–79. Van den Bosch wijst op het grote aandeel dat de Keulse kruisheren hadden bij het stichten van nieuwe kloosters: Van den Bosch, *Studiën*, 84.

de grond gekomen. Na de stichting in 1445 van het klooster Maria Pacis in het diocees Munster, volgden in de jaren zestig Hoorn (1462), Sneek (1464), Ter Apel (1465) en Franeker (1466). De orde zocht en vond in deze jaren succesvol uitbreiding.

Grondlegger van de kartuizerorde was Bruno van Keulen (circa 1032 -1102). Na een loopbaan aan de kapittelschool van Reims ten tijde van de strijd tussen paus en keizer om de hegemonie binnen de kerk, besloot hij de wereld de rug toe te keren en de eenzaamheid op te zoeken. Van zijn vriend, bisschop Hugo van Grenoble, kreeg hij met zijn metgezellen een gebied toegewezen in de streek Chartreuse ten noorden van Grenoble. Het klooster dat hij daar stichtte, La Grande Chartreuse, werd het centrum van een orde die in de directe regio van aanvang af een groot succes was. Bruno's kloosterideaal was een mengvorm van coenobitisme, zoals Benedictus van Nursia dat in zijn regel had neergelegd, en eremitisme, zoals de woestijnvaders in de vroege jaren van het christendom dat vorm hadden gegeven. In het begin van de veertiende eeuw bereikte de orde de Nederlanden en wist ze hier in de buurt van steden kloosters te stichten. Zo ontstonden er kartuizen bij Edingen (1314), Brugge (1318), Antwerpen (1323/1324), Diest, Gent en Geraardsbergen (1328). In 1336 bereikte de orde de noordelijke gebieden, met stichtingen bij Geertruidenberg (1336), Arnhem (1342), Roermond (1367), Utrecht (1392) en Amsterdam (1393). Deze snelle opmars stagneerde in de vijftiende eeuw: alleen bij Zierikzee (1433) en Brussel (1455) verrezen nog kartuizen.²⁸

De beroemdste en meest gelezen kartuizer in de vijftiende eeuw is zonder twijfel Dionysius de Kartuizer. Geboren in Rijkel bij Sint-Truiden in 1402/1403, reisde hij na zijn eerste opleiding bij de benedictijnen van Sint Truiden, naar Zwolle voor een vervolgstudie. Na afronding van de universiteit van Keulen in 1424, trad hij in bij de kartuizers van Roermond. Daar ontpopte hij zich als een veelschrijver en compiler van theologische traktaten en commentaren. Hooggeplaatste personen zochten raad en steun bij hem.²⁹

---

28 Sanders, *Kartuizers in het land*, 15-23.

29 Sanders, *Kartuizers in het land*, 34.

Wikken en wegen

Van een duidelijk voorkeur van Ludolf van de Water voor de toekomstige bewoners van zijn te stichten klooster blijkt niets. Vanuit zijn medestichters stonden twee kandidaten op de rol: kartuizers of moderne devoten werden aangedragen door Maarten van Someren; kruisheren, hervormd in diezelfde geest, door Arnt Stamelaert. Broeders en zusters van het Gemene Leven zouden niet passen in de plattelandsregio waar Ludolfs bezittingen geconcentreerd waren. Zodoende bleven er twee orden over. In 1460 waren er al contacten met de kartuizerorde gelegd over de geplande stichting. Ze liepen via de kartuizers van Roermond. De orde aarzelde wegens het geringe stichtingsgoed. Dezelfde aarzeling toonden ook de kruisheren die rond dezelfde tijd in contact met Ludolf kwamen.

Ook vijf jaar later, in 1465, was alles nog open. Op 18 maart van dat jaar droeg het echtpaar Jan van den Laar Woutersz. en Aleid, dochter van Dirk geheten Slijcwel, al zijn goederen over aan Ludolf. Daaraan waren twee voorwaarden verbonden. Allereerst moest Ludolf hen en de natuurlijke zoon van Jan in hun levensonderhoud voorzien met deze goederen. Bovendien moest hij na zijn dood deze goederen laten toekomen aan een nieuw te stichten klooster van kartuizers of kruisheren of anders ten behoeve van de kapel in Olland onder Sint-Oedenrode.³⁰ Ook de kloosterkroniek van de Vughtse kartuizers maakte melding van een zoektocht naar een geschikte kloosterorde. Ludolf had, mogelijk op aanraden van Maarten van Someren, verzocht aan Dionysius de Kartuizer hem te adviseren over de meest geschikte orde voor zijn stichting.³¹

De vermelding van kruisheren als kandidaten voor de geplande kloosterstichting werd bevestigd door de schrijver van wat we kroniek X genoemd hebben, in feite niet meer dan enkele verwarrende zeventiende-eeuwse kroniekmatige aantekeningen van onbekende herkomst. Hij voegde gegevens toe aan het verhaal van deze zoektocht, die we slechts ten dele op historische juistheid

---

30 SAH, BP, inv.nr. 1234, f° 60 v°.

31 J.A.M. Hoekx e.a. (ed.), 'De kroniek van Gerardus Eligii', in: J.G.M. Sanders (red.), *Domus prope Buscumducis. Bronnen voor de geschiedenis van het kartuizerklooster bij 's-Hertogenbosch (1466-1641)*. Miscellanea Neerlandica, dl. 44 / Studia Cartusiana, dl. 5, Leuven, 2016, 35-36.

kunnen controleren. Hij beweerde dat Arnt Stamelaert en zijn vrouw Elisabeth mede aan de wieg stonden van het plan een kruisherenklooster te stichten. Ze hadden een zoon, Henrick, die gestudeerd had in Keulen en die daar kruisheer was. Het gemis deed hun verdriet. Op het eind van hun leven, toen hun smart verzacht was, zo gaat de schrijver verder, raadpleegden zij Ludolf van de Water omdat zij hun testament wilden opstellen. Ze waren van plan een gasthuis te stichten, zoiets als het gasthuis van kapitteldeken Adam van Mierde buiten de muren van 's-Hertogenbosch bij de Sint-Barbarakapel aan de Beurdeestraat. Ludolf was niet ingenomen met dit idee: een dergelijk gasthuis zou enkel ten goede komen aan de optimaten van de stad, die er hun dienstmaagden in zouden onderbrengen. Hij stelde hun voor hun goederen te bestemmen voor een nieuw kruisherenklooster, mede ter ere van hun zoon. Hij zou hen bij dit plan terzijde staan.³²

Elisabeth, aldus de kroniekschrijver, maakte haar testament dan ook met het plan haar goederen te bestemmen voor een nieuw kruisherenklooster. Deze bewering komt niet overeen met de berichten van de Keulse kruisheren, maar dat betreft mogelijk een nieuwe fase in de plannen. Ze stierf, zo meldt de kroniek terecht, in 1458. Haar zoon Henrick, zo vervolgt hij, kwam vervolgens naar 's-Hertogenbosch om met zijn vader Arnt en Ludolf de plannen uit te werken. Het klooster zou gesticht worden in Olland onder Sint-Oedenrode. Ludolf zou er twee hoeven schenken en Arnt een van zijn twee hoeven in Boxtel. De andere kon hij vooralsnog niet missen. Ludolf ging dit plan voorleggen aan de prior-generaal van de orde in Huy, de prior van het kruisherenklooster in Luik en diens ambtsgeenoot in Asperen. Laatstgenoemde kwam persoonlijk naar Olland om alles in ogenschouw te nemen. Ludolf kon hem op dit moment twee hoeven aanbieden en na zijn dood nog drie. Na de dood van Arnt zouden nog eens twee hoeven aan de nieuwe stichting toevallen. Over dit aanbod zou in de orde nagedacht worden.³³

Prior-generaal van de kruisheren was in die dagen de Noord-Nederlander Theodoricus van Hall. Hij was afkomstig van het klooster in Keulen, waar hij vanaf 1443 prior was. In 1458 werd hij tot hoofd van de orde gekozen en nam

---

32 BHIC, 2147, Bisschop van 's-Hertogenbosch (BH), voorlopig inv.nr. 147 (Diocèse de Bois-le-Duc), f° 202 v°.

33 BHIC, BH, voorlopig inv.nr. 147, f° 205 r°.

hij zijn intrek in het moederklooster van de orde in Huy. Zijn activiteiten waren sterk op de Nederlanden gericht. Lichamelijke zwakheid dwong hem in mei 1463 tot afstand van zijn functie, waarna hij terugkeerde naar zijn klooster in Keulen. Daar overleed hij op 28 januari 1467.³⁴ Zijn opvolger als prior-generaal was prior van Luik geweest en had als visitator de meeste kloosters in zijn omgeving aangedaan.³⁵ Wellicht was ook hij bij de plannen betrokken geweest. Als confraters van het Keulse klooster zullen prior-generaal Van Hall en Henrick nauwe banden gehad hebben. Dat beiden zich aangetrokken voelden tot het idee vanuit de Meierij moge duidelijk zijn. Maar zowel de lichamelijke problemen van de prior-generaal als het overlijden van Henrick op 23 september 1464 aan de pest³⁶ zullen de onderhandelingen ernstig vertraagd hebben. In het kartuizerklooster van Roermond zal men niet onbekend geweest zijn met de plannen van de kruisheren met de Meierij. Gelijkgestemd van geest hadden de Roermondse kartuizerprior Wouter van Leende en de prior-generaal van de kruisheren, sterk geneigd tot het observantisme, op 4 mei 1461 een gebeds-associatie gesloten.³⁷ Al enkele jaren tevoren, in 1456-1457, waren het definitorium van de kartuizers en Van Hall, toen nog als prior van Keulen, een dergelijk verbond aangegaan.³⁸ Op geestelijk gebied voelden beide ordes zich sterk verwant. Het overlijden van kruisheer Henrick Stamelaert en een ziekelijke prior-generaal van de kruisheren zetten die orde op achterstand, maar tot 1465 bleef ze kanshebber.

---

34 Hermans, *Annales*, 118; R. Janssen, 'Het herstel van de observantie in de kloosters die vòòr 1410 werden gesticht', *Clairlieu*, 2005, 118 en 125; R. Janssen, 'De orde van het Heilig Kruis in de vijftiende eeuw. Deel 2: de kloosters die na 1410 en vòòr 1473 werden gesticht', *Clairlieu*, 2006, 5; Janssen, *Oord van helder licht*, 85-86.

35 Janssen, *Oord van helder licht*, 86.

36 Zijn overlijden werd gemeld in de definities van de orde (15-17 mei 1465): A. van de Pasch (ed.), *Definities der generale kapittels van de Orde van het H. Kruis, 1410-1786*, Bruxelles/Brussel, 1969, 125. De betaling van zijn doodschuld voor de Lieve Vrouwe Broederschap in 's-Hertogenbosch werd in de rekening van 1465/1466 genoteerd: 'brueder Henrick Art Stamelarts s. in Coelen' (BHIC, 1232, ILVB, inv.nr. 119, f° 249 v°).

37 Hermans, *Annales*, dl. 2, 550.

38 A. van de Pasch, 'Een brief van Rudolf Dier van Muiden', *Clairlieu*, 1974, 92. Onder de 22 kruisheren van het klooster in Keulen werd in 1456 Henricus de Buscoducus met name genoemd.

Zoals gezegd had Ludolf schriftelijk raad gevraagd bij Dionysius de Kartuizer in Roermond aan wie zijn bezittingen te schenken voor een kloosterstichting. De kartuizerkroniek meldt niet geheel onverwacht dat Dionysius de kartuizers aanried als religieuzen van de strengste regel.³⁹ Kroniek X bevestigt dit. De chroniqueur geeft zelfs een citaat uit een van Dionysius' brieven, aan Ludolf overhandigd door een zekere Simon, pastoor van Nistelrode:

Siet, goede heer, weet dat ick mij in u verblyde van uwen goeden
voornemen een clooster te willen maken met Aert Stamelart van de
cruysbrueders ende dat en ontrade ick u niet, mer ick soude u bet raden
dat ghy een meerder ende een beter aennemen wilt, daer ghij wael hulpe
ende bystant toe crygen sult. Dat is een carthuijserclooster.

Ondanks het overlijden van kruisheer Henrick Stamelaert hervatten Ludolf en de kruisherer volgens kroniek X de onderhandelingen. Ludolf schreef de drie prioren een brief met de vraag of ze al iets besloten hadden. Tijdens het overleg in 's-Hertogenbosch dat volgde, gaven ze te kennen dat het stichtingsgoed te klein was. Toen Ludolf hun duidelijk maakte niet méér bijeen te kunnen brengen, besloten ze af te zien van een stichting. Dit maakte de weg vrij voor de kartuizers, zo besloot de kroniekschijver. Ludolf bracht Arnt Stamelaert hiervan op de hoogte, die in zijn testament een groot deel van zijn goederen, waaronder zijn twee hoeven in Kleinder Liempde in Boxtel, aan de kartuizers vermaakte. Ludolf bracht deze beslissing over aan de prior van de Roermondse kartuizers en Dionysius onder herhaling van zijn verzoek met deze goederen een klooster te stichten. De kartuizers lieten per brief weten zijn vraag te zullen behandelen.⁴⁰

---

39 Hoekx, 'Kroniek van Gerardus', 35.

40 BHIC, BH, voorlopig inv.nr. 147, f° 205 r°.

De droom van Ludolf

Ludolf bleef twijfelen, een twijfel die gevoed werd door twee orden die lang aarzelden met hun beslissing. Kroniek X voegt nu, naast Arnt Stamelaert en Maarten van Someren, een derde raadgever in. De al eerder genoemde pastoor Simon deelde de mening van Dionysius te kiezen voor kartuizers. Deze pastoor, voluit Simon de Palude of Van den Broeck geheten, speelde een ons verder onbekende rol bij de stichting van het kartuizerklooster. We ontmoeten hem alleen als reisgezel van Ludolf naar de kartuizers van Roermond. Evenals zijn grootvader was hij notaris. Na enkele geestelijke functies in Erp en Veghel bekleed te hebben vervulde hij tussen 1444 en 1488 het ambt van vicaris van Nistelrode. Vanaf 1472 had hij er een waarnemer. Na 1469 was hij regelmatig in Grave te vinden waar hij

Wapen van Simon van den Broeck, 18e eeuw.
BHIC, 1232 *Illustre Lieve Vrouwe Broederschap*,
inv.nr. 146, f° 70v.

kanunnik was van de Sint-Joriskapittel op het kasteel.⁴¹ In 1469 en 1470 bezat hij er tevens een prebende bij het kapittel van Sint-Elisabeth.⁴² Hij was de kartuizerorde zeer toegedaan, zozeer zelfs dat hij in 1462, toen de onderhandelingen tussen Ludolf en de orde gaande waren, het plan had opgevat in te treden bij de kartuizers van Roermond.⁴³ Gezien zijn verdere loopbaan heeft Simon het kartuizerhabijt nooit gedragen. Goed gezelschap dus voor Ludolf op zijn zoektocht naar een geschikte orde.

Ludolf reisde kort daarop met Simon naar Roermond voor verder overleg. Daar werd hij volgens kroniek X gesterkt in zijn keuze voor de kartuizers door een droom en een *déjà vu* dat het laatste restje twijfel bij hem wegnam. Met vijf hoeven van hemzelf en twee van Arnt Stamelaert kon hij het klooster zeven hoeven aanbieden, te vergelijken met de zeven sterren die in 1084 met Bruno van Keulen en zijn metgezellen meereisden naar de plaats waar ze de Grande Chartreuse zouden stichten.⁴⁴

Verder met de kartuizers

Meer feitelijke inlichtingen over deze periode verschaffen ons de besluiten van het generaal kapittel. Na de brief van de prior van de Roermondse kartuizers aan het generaal kapittel in 1460, vermoedelijk over deze mogelijke stichting, gaf het generaal-kapittel in 1462 aan de prior van de Keulse kartuize opdracht de mogelijkheden te verkennen. Weer twee jaar later bleken ‘twee kanunniken uit ’s-Hertogenbosch’ bij het kapittel aan te dringen op uitsluitel. Dit resulteerde in een nader onderzoek van twee visitatoren in 1465, gevolgd door een persoonlijk

---

41 A. van den Bichelaer, *Het notariaat in Stad en Meierij van 's-Hertogenbosch tijdens de Late Middeleeuwen (1306-1531)*, Amsterdam, 1998, bijlage 1, nr. 301; L.G.C.M van Dijk, *Van vroomheid naar vriendschap. Biografie van de Illustre Lieve Vrouwe Broederschap te 's-Hertogenbosch 1318-2012*, Zutphen, 2012, 157-158.

42 BHIC, 7071 Kapittel van Sint-Elisabeth te Grave (Collectie Walter), inv.nr. 10.

43 Het mogelijke intreden in Roermond waren voor Gerardus Gruter, kanunnik van de Heilige Geest in Roermond en altaris van het Sint-Anna-altaar in de Sint-Stefanus in Nijmegen, reden bij de paus te vragen Simons ambt in Nistelrode alvast voor hem te reserveren: RV, ASV, Registri delle Suppliche 550, f° 302 r°-v°.

44 Zie voor de tekst de bijlage.

bezoek van Dionysius in dat jaar aan de Meierij. Op basis van de positieve berichten gaf de prior-generaal in 1466 opdracht aan de prior van Roermond zich naar Ludolf en Maarten te begeven en de beloofde goederen namens de orde te aanvaarden. Tevens stelde hij Dionysius als rector van de nieuwe stichting aan en gaf hij opdracht hem, samen met de raad van de prior, drie monniken en twee donaten uit andere huizen te laten uitkiezen als eerste bewoners.⁴⁵ Zo kon in Olland een kartuizerklooster verrijzen.

Familieruzie?

Kroniek X meldde dat, tegelijk met de notariële vastlegging van Ludolfs overdracht van zijn prebende in het Bossche kapittel aan zijn neef, de intentie werd uitgesproken tot het stichten van 'een' klooster.⁴⁶ Ook hier blijkt nog twijfel over de keuze. De overdracht zou plaatsgevonden hebben in mei 1465. Het kapittel had zich om financiële redenen ertegen verzet. In een poging hem van dit plan af te houden hadden de kapittelheren hem tevergeefs een geschenk gestuurd: *soo schoonen kovel als in Den Bosch in een jaer ghedragen is*. In dezelfde overeenkomst zou tevens een schenking aan de kartuizers geregeld zijn.⁴⁷ In de volgende maand, op 20 juni, gaf Ludolf een kapelanie bij de clarissen terug aan de abdis, die haar vervolgens ten gunste van zijn neef Everard bestemde. Zelf bleef Ludolf nog dagelijks een mis opdragen bij de zusters.⁴⁸

---

45 Hoekx, 'Kroniek van Gerardus', 39-41.

46 BHIC, BH, voorlopig inv.nr. 147, f° 202 r°.

47 BHIC, BH, voorlopig inv.nr. 147, f° 202 r°. Neef Everard wilde niet, zoals afgesproken was, bij zijn oom Ludolf intrekken. Hij koos ervoor bij jongeren te gaan wonen. Evenmin wenste hij terug te keren naar zijn studie in Leuven, aldus kroniek X.

48 Anderlecht, Rijksarchief (RAA), Raad van Brabant, Vonnissen (RvBV), inv.nr. 534, f° 9 r°-13 r°. Ludolf bezat deze kapelanie al in 1463 (SAH, BP, inv.nr. 1233, f° 20 r°). Kroniek X meent, met verwijzing naar een register van de kapittelnotaris, dat Ludolf na afstand van zijn canonicaat op zijn verzoek een altaar in de Sint-Jan toegewezen kreeg om zo onder de bescherming van het kapittel te blijven: BHIC, BH, voorlopig inv.nr. 147, f° 202 r°. Wordt hiermee het altaar bij de clarissen bedoeld?

Ludolf zou zijn testament op 3 juli 1465 gemaakt hebben.⁴⁹ We hebben van dit testament geen spoor aangetroffen. Ook kroniek X sprak over afstand van zijn prebende aan zijn neef. Zijn broer Everard zou pas toestemming gegeven hebben tot de stichting van een kartuizerklooster als Ludolf zijn prebende had overgedragen. Maar daarmee bleek Everard nog niet tevreden. Ludolf zou jarenlang onenigheid met zijn broer gehad hebben over zijn erfenis. Op aandringen van prior Wouter van Leende en procurator Thomas van Driel zouden de kempnanen later bijeengekomen zijn in het klooster.⁵⁰ Elders wordt gesproken van een testament van 13 oktober 1469.⁵¹ De daarin genoemde goederen komen deels terug in een schenking van Ludolf van 30 november 1471.⁵² Ludolf gaf toen aan dat hij *associus* wilde zijn van de orde der kartuizers. Deze term had geen officiële status in de orde. Bedoeld zal zijn dat hij er zich sterk verbonden mee wist. Daarom had hij zijn ambt van kanunnik opgegeven. Dit bericht komt goed overeen met de datum waarop hij voor het laatst als kanunnik genoemd werd, namelijk 1 mei 1465.

De laatste jaren van de stichters

In of rond de tijd dat het klooster in Olland stond schreef Dionysius een traktaat op verzoek van Ludolf van de Water en Maarten van Someren. Omdat hij de eerste als priester en de tweede als kanunnik betitelde, is dit traktaat met de titel *Sonus epulantis* te dateren na 1 mei 1465 toen Ludolf voor het laatst als kanunnik genoemd werd, en voor 17 december 1467, rond welke datum Maarten overleed. De twee Bosschenaren hadden het hem al een tijdje geleden gevraagd, maar drukke werkzaamheden van Dionysius elders hadden uitvoering in de weg gestaan. Hij preees hen met een verwijzing naar Lucas 7:5. Daar wordt verhaald hoe Jezus bij het huis van een centurion gekomen was, wiens geliefde slaaf ziek

---

49 L.H.C. Schutjes, *Geschiedenis van het bisdom 's Hertogenbosch*, dl. 4, St. Michiels-Gestel, 1873, 238. We komen deze datum ook tegen in BHIC, BH, voorlopig inv.nr. 147, f° 228 r°.

50 BHIC, BH, voorlopig inv.nr. 147, f° 202 r°.

51 BHIC, 288 huisarchief Stapelen, inv.nr. 172 en BHIC, 231 Collatoren Beurzenstichting Petrus van de Water, inv.nr. 48.

52 Antwerpen, Bisschoppelijk archief, Kartuizers te Antwerpen, K31.

binnen lag. De Joodse leiders vroegen hem of Hij zich om de zieke wilde bekommeren. De centurion had immers de zijde van het joodse volk gekozen en had voor de joden een synagoge gebouwd. Zo hadden Ludolf en Maarten voor de kartuizerorde gekozen (een verwijzing naar de kruisheren die ook kandidaat geweest waren?) en waren zij begonnen met de bouw van een klooster.⁵³

Er is geopperd dat de Kartuizer nóg een werk opgedragen heeft aan Ludolf.⁵⁴ Deze wordt hierin niet met name genoemd. In het voorwoord van dit werk, *De Fonte Lucis ac Semitis Vite*, richt Dionysius zich tot een kanunnik die, na meer dan twaalf jaar lang zijn kanunniksprebende genoten te hebben, eindelijk beslo-

ten heeft priester te worden. Ter gelegenheid van het heuglijke feit dat deze kanunnik over twee weken zijn eerste mis zou gaan celebreren, droeg Dionysius dit werk aan hem op.⁵⁵ Hij verwees hierin naar een twaalf jaar eerder aan deze kanunnik opgedragen werk van zijn hand, getiteld *De arcta via salutis ac contemptu*

De relieken van Dionysius in de kerk van het voormalige kartuizerklooster in Roermond.

53 *Doctoris Ecstatici D. Dionysii Cartusiani Opera omnia* (DCOO), 42 dln. in 44 bdn., Monstrolii [Montreuil], Tornaci [Tournai] & Parkminster 1896-1913, 1935, dl. 41, 293-314. Zie ook K. Emery jr., *Dionysius Cartusienensis, Dionysii Cartusienensis opera selecta*. Corpus Christianorum: Continuatio Mediaevalis, dl. 121-121A., 2 dln., Turnhouti [Turnhout], 1991, 73.

54 T. Gaens, 'Fons hortorum irriguus, ceteras irrigans religiones. Carthusian Influences on Monastic Reform in Germany and the Low Countries in the Fifteenth Century', in: S.J. Molvarec en T. Gaens (reds.), *A Fish Out of Water? From Contemplative Solitude to Carthusian Involvement in Pastoral Care and Reform Activity*. Miscellanea Neerlandica, dl. 41 / Studia Cartusiana, dl. 2, Leuven, 2013, 66-67.

55 *DCOO*, dl. 41, 91-131.

mundi, waarin hij hem opriep zijn leven te beteren en het priesterschap te omarmen.⁵⁶ Ludolfs vroegst bekende vermelding als kanunnik dateert van 1430, als priester van 1441, zodat deze werken inderdaad opgedragen kunnen zijn aan Ludolf. *De arcta* zou daarmee dateren kort voor 1430, *De Fonte* rond 1440. Het zouden daarmee vroege werken zijn van de in 1424 ingetreden Dionysius. Deze sprak in zijn opdracht echter over een persoon op leeftijd.

Een opdracht van het werk aan Maarten ligt daarom meer voor de hand. Tijdens zijn secretariaatswerk voor de stad 's-Hertogenbosch was hij geen priester, en ook vele jaren daarna niet. In een geschrift uit 1459 aan de officiaal van Luik verklaarde hij toen 35 jaar kanunnik in 's-Hertogenbosch te zijn, waarvan 25 jaar residerend.⁵⁷ Als hij priester geworden is in 1446, ongeveer twaalf jaar na zijn aantreden als residerend kanunnik, komen we rond dat jaar uit voor *De Fonte* en rond 1434 voor *De arcta*. We vonden hem zelf pas voor het eerst als priester vermeld in 1453 toen hij toestemming kreeg een draagbaar altaar te gebruiken. Hij was toen naar eigen zeggen de zestig gepasseerd en kon, zwak van lichaam, de Sint-Jan niet gemakkelijk binnengaan.⁵⁸ Beide traktaten waren aanwezig in de bibliotheek van de Vughtse kartuizers.⁵⁹

Maarten van Someren stierf in 1467 en vond zijn laatste rustplaats in Mariënhage bij Eindhoven.⁶⁰ Hij had veel belangstelling voor onderwijs en wenste dat zijn familieleden goed onderwezen werden. Om die reden bedacht hij de Fraters in 's-Hertogenbosch. Ze ondersteunden de Latijnse School in de stad, die onder leiding stond van het kapittel, door de scholieren onderdak te verschaffen. In de buurt van zijn sterfdag, rond 16 december, moesten ze Maartens overlijden herdenken met gebeden, collectief en individueel. De fraters moesten

---

56 DCOO, dl. 39, 421-484.

57 BHIC, Kapittel van Sint-Jan in 's-Hertogenbosch, procesdossier tussen Nicolaas Vuchts en Coenraad Ottonis van Asperen. Van den Bichelaer, *Notariaat*, bijlage 1, nr. 362 vond zijn eerste vermelding als kanunnik in 1422. Op 18 maart 1434 was hij in ieder geval nog geen priester: SAH, BP, inv.nr. 1204, f° 184 r°.

58 RV, ASV, Camera Apostolica, Taxae 8, f° 31 v°; Registri Lateranensi 484, f° 283 r°; Registri delle Suppliche 466, f° 300 r°.

59 L. Verschueren, 'De bibliotheek-catalogo der kartuize S. Sophia te Vught', *Historisch Tijdschrift*, 1936, 7, 21-22, 55.

60 SAH, BP, inv.nr. 1237, f° 55 v° en f° 57 v°; BHIC, 221 collectie charters Provinciaal Genootschap, inv.nr. 267. In het obituarium van de Sint-Jan staat hij ingeschreven op 17 december (SAH, obituarium Sint-Jan).

D. An^o 1468 Ludolfi de aqua primum fundatoris domus hujus An^o 1468
dij Bed^o a^o 1468 de mensura quondam pueri domus hujus
domus fratris visitatoris hujus provincie professi domus hujus 1577
An. 1468 & 1469 daudary mon. prof. do. Augusti.

De vermelding van Ludolf van de Water in het kalendarium van de kartuizers van Vught, 40^f 20 r°.

bovendien in de Advent en de Vasten aan de scholieren die bij hen in de kost waren, boter, haring of andere nuttige zaken uitdelen, in ruil waarvoor de begunstigen de schenker bij God moesten aanbevelen door gebeden en psalmen. In het kosthuis moesten altijd twee plaatsen beschikbaar zijn voor zijn bloed- of aanverwanten mits ze leergierig en geschikt waren.⁶¹ De uitvoerders van zijn testament volgden in 1478 zijn wens op door de stichting van twee studiebeurzen voor studenten aan de theologische faculteit van Leuven. De deken van het kapittel van 's-Hertogenbosch en de prior van het augustijnerklooster Mariënhage konden kandidaten hiervoor aandragen, zo mogelijk bloedverwanten van hem en bij voorkeur uit 's-Hertogenbosch, Eindhoven, Helmond, Someren of Mierlo.

Arnt Stamelaert voelde eind 1468 zijn einde naderen. In bijzijn van onder andere Ludolf van de Water stichtte hij, doodziek en gekweld door niersteen, op 1 december van dat jaar een mis aan het Sint-Nicolaasaltaar in de Sint-Jan.⁶² Vijf dagen later maakte hij een nieuw testament, waarbij hij het legaat uit 1458 aan de Keulse kruisheren als schenking zonder nadere voorwaarden bevestigde. Op de sterfdag van Henrick (23 september, daags na Mauricius) zou het klooster een jaargetijde voor hem en zijn ouders moeten houden met vigilies van negen lessen en een requiemmis. De celebrant zou dan een half kwart goede rijnwijn krijgen, de andere fraters, zowel de geletterden als de leken, de helft ervan.⁶³ Ook andere geestelijke instellingen bedacht hij, meestal in ruil voor gebeden: de zwartzusters en de minderbroeders in Den Bosch, de boetzusters

61 SAH, BP, inv.nr. 1243, f° 276 v°-277 r° en f° 278 r°-278 v° (6 juli 1474).

62 BHIC, 2006 Mechelse aanwinsten van het bisdom van 's-Hertogenbosch (MA), inv.nr. 56.

63 SAK, KB, A16 f° 5 r° en 51 v°-52 r°.

van Sint-Dominicus in Woudrichem, het klooster Mariëndonk bij Heusden.⁶⁴ Het grootste deel van zijn bezittingen ging echter naar het nieuwe kartuizerklooster.⁶⁵ Arnt haalde het eind van het jaar niet meer.

De kruisherer kregen korte tijd later contact met de bogarden in 's-Hertogenbosch. Leden van die gemeenschap, levend volgens de derde regel van Franciscus, wilden een strenger leven gaan leiden en verlangden naar aansluiting bij de kruisherer. In 1468 werd ze als een nieuw klooster in de orde geïncorporeerd.⁶⁶ Onderdeel van het kloostergoed was een erfpacht, hun geschonken door Arnt Stamelaert. Hij werd jaarlijks door de Bossche kruisherer op 10 december herdacht als bijzondere weldoener van hun klooster.⁶⁷

Ludolf ten slotte kreeg, als belangrijkste stichter, een graf in het kartuizerklooster dat inmiddels naar Vught verhuisd was.⁶⁸ De kartuizers noteerden zijn overlijden in hun kalendarium op 9 augustus.⁶⁹ Hij overleed in 1475.⁷⁰

---

64 BHIC, 1891 Zwartzusters in 's-Hertogenbosch, inv.nr. 44 en 22; SAH, BP, inv.nr. 1240, f° 187 v°; BHIC, 239 kloosters Mariënkroon en Mariëndonk, inv.nr. 201; inv.nr. 120, p. 207 en 210; inv.nr. 121 f° 104 r°. Zie voor andere legaten: BHIC, 308 Collectie Beex, inv. nr. 26 en SAH, BP, inv.nr. 1241, f° 27 r°; 1244, f° 161 v°-162 r°.

65 Hij werd vermeld in de *carta* van 1469 op één lijn met Maarten van Someren als een van de personen die vele zaken geschonken hebben voor de stichting van het nieuwe kartuizerklooster bij 's-Hertogenbosch: M. Sargent, J. Hogg (eds.), *The Chartae of the Carthusian General Chapter: Paris, Bibliothèque Nationale MS Latin 10888*, dl. 2: 1466-74 (Ff. 159-307). *Analecta Cartusiana*, dl. 100:6, Salzburg, 1985, 87; J. Clark (ed.), *The Chartae of the Carthusian General Chapter: London, Lambeth Palace MS 413*, dl. 3: 1461-1474 (ff. 301v-458v), dl. 4: 1475-1481 (ff. 461r-522v). *Analecta Cartusiana*, dl. 100:12:1-2, Salzburg, 1991-1992, 113; Hoekx, 'Kroniek van Gerardus', 92; BHIC, MA, inv. nr. 165; SAH, BP, inv.nr. 1244, f° 138 r°.

66 Janssen, 'De orde', 162.

67 Hermans, *Annales*, dl. 2, 320-323 en 343. J.A.M. Hoekx e.a. (eds.), *Kroniek van Molius. Een zestiende-eeuwse Bossche priester over de geschiedenis van zijn stad*, [s-Hertogenbosch, 2003], 126-129.

68 BHIC, MA, inv.nr. 165.

69 T. Gaens e.a. (eds.), 'Kalendarium', in: J.G.M. Sanders (red.), *Domus prope Buscumducis*, 267.

70 SAH, BP, inv.nr. 1245, f° 195 v°. In een vonnis van de Raad van Brabant staat 7 augustus 1475 als zijn overlijdensdatum: RAA, RvBV, inv.nr. 534, f° 9 r°-13 r°.

Conclusie

In de vijftiende eeuw werd de Moderne Devotie, de religieuze beweging die een terugkeer naar een eenvoudige geloofsbeleving voorstond, populair in de Nederlanden. Die beweging ontleende ook bepaalde waarden aan de kartuizers. In die tijd hadden de kruisheren zich hervormd tot een sterk contemplatieve orde.

Ludolf van de Water, kanunnik van 's-Hertogenbosch, had rond 1460 goederen verzameld om zijn idee, een kloosterstichting in de Meierij van 's-Hertogenbosch, te verwezenlijken. Hij kreeg daarvoor hulp van zijn medekanunnik Maarten van Someren. Deze droeg de Moderne Devotie en de kartuizerorde een warm hart toe. Een tweede bondgenoot was de handelaar Arnt Stamelart, wiens zoon Henrick kruisheer in Keulen was. Beide orden waren kanshebber om een klooster in de Meierij te stichten. Beide twijfelden of het stichtingsgoed voldoende was. De onverwachte dood van Henrick en het terugtreden van de prior-generaal van de orde leidden tot een wending. De kruisheren haakten af en sindsdien zette Ludolf vol in op de kartuizers. Contacten met die orde liepen via het kartuizerklooster van Roermond. Nadat de orde het project goedgekeurd had, kwamen in 1466 vanuit dat klooster de eerste kartuizers naar de Meierij. Ze stonden onder leiding van de in zijn tijd al beroemde Dionysius de Kartuizer, de eerste rector van de stichting.

Bijlage: de droom of het visioen van Ludolph van de Water⁷¹

Op eenre nacht dat ick, heer Ludolph, lach ende sliepe, soe quam mij te voeren hoe dat een eerbaer manspersoen, rechte oft een eerbaer borger van deser stat geweest hedde, biddende ende roepende mij bij hem te comen op eenen dach ter plaetsen ende steden van hem by my beteyckent wesende, daer ick my goewillich toe maecte te comen. Ende als ick daer comen was ende my die eerwerdighe borger die plaetse ofte die stede gewesen hadde ende die tymmeringhe daerop staende, nu die een ende dander, die derde, die vierde etc. tot met allen veel plaetschen ende verscheydenen steden, te weten van voer met eenre schoenre hogen poerte, cloesterschewyse gemaect, ende binnen der poerten een schoen grote volcomen plaetse geordineert, ende aen beyden syden van der plaetse voirs. steenen huysen ende steenen mueren, staende daer aen dat een eynde van der plaetse voers. ter kercken waert een schoen hooghe timmeringhe van steenen huysen herwaerts ende ghijns getimmert. Ende doer die timmeringhe voers. voert aen te gaen in eenen langen smaelen pant, alsoe meer viercant wesende, ende t'eynden den pant voers. in den eenen hoeke, soe docht my dat men daer een nye huys timmerde met veel meer ander vryemde dingen die ick daer sach. Ende als my dese eerwerde borger voirs. dit altesamen heeft laten sien ende geleyt van plaetse tot plaetsen ende van stede tot steden, soe vraechden hy my hoe my dit werke voirs. behaegeden ende ofte ick van dergeliken egheen meer gesien en hadde. Ende daermede soe verloor ick den eerwerdigen borger voirs.

Ende alsoe verwonderde my van den vriemde visioen dat ick gesien hadde als my dochte in mynen slaepe. Ende overmidts dien vreemde visioen voirs. soe ontspanck ick uuyt mynen slaepe ende my verwonderde seer wat hieraff comen soude oft daernaes geschieden soude.

Ende in corten daegen daernaes soe ben ick gevaren met heer Simon, den persoen van Nistelroey voers.⁷², tot Rurmonde waert in dat cloester van de cathusers voers. omme te spreken metten prior ende procurator van den cloester voers. ende bysonder met meester Dionijs voirs. van eenen nyeuwen cloester te maken van mynen weerliken gueden, daer Aert Stamelert toe beset heeft twee hoeven,

---

71 BHIC, BH, voorlopig inv.nr. 147, f° 203 r°-203 v°.

72 Nog niet eerder genoemd in deze tekst.

gelegen tot Liempde.⁷³ Ende als ick voer der poerten van de carthuysers cloester voers. ben comen ende daer voor geclopt ende my ingelaten wesende ende als ick opter plaetsen binnen der poirten des cloesters voirs.⁷⁴, soe heeft my gedochte dat dat dieselve plaetse was die ick eens gesien hadde ten Bossche in mynen slaep binnen acht oft x daegen voerleden. Ende alsoe heeft my heer Simon, die persoen van Nistelroy voirs., voer doorgeleyt in dat clooster voers. Ende als wy gecomen zyn in den pant van den cloester voers., die lanck ende smael was, soe bekende ick my, seggende tot heer Simon voers.: ‘Hier hebbe ick eens geweest ende dit hebbe ick eens al tevoeren gesien in mynen slape ten Bussche’ als voirs. is ende viij oft x daegen voerleden. Ende als wy, heer Simon en ick, heer Ludolph, voers. te samen gegaen zijn doer den pant van den cloester voirs. achterwaert, soe quamen wy gegangen in eenen hoecke van den pande voirs. ende alsoe saegen wy daer timmeren aen eenre cellen, toebehoerende den cloester voirs. Ende doen bekende ick my derdewerff seggende tot heer Symon voirs.: ‘Siet, lieve heere, dat my anders nyet en dunct dan dat ick dit timmeren eens gesien hebbe binnen viij oft x daegen voerleden in mynen slaep,’ gelycke voirs. is met meer andere zaken van timmeringen ende gelyckenisse die ick nyet al geseggen en can.

Ende overmidts dyen visioen my gehadt hebbende in mynen slape voers. ende dat ick nu in tegenwordicheyt dat openbaer gesien ende geproift hebbe in dit cloester van de carthuysers tot Rurmonde gelegen, alsoe bekenne ick dat Godt die Heer Almechtich gewilt heeft dat ick myn weerlycken gueden leggen ende geven soude tot eenen cathuysers cloester ende nyet anders omme een begin dairaff te maken, hoewel dat mijn weerlycke gueden nyet veel elycken en souden omme een cathuysers cloester aff te maken. Nyeteminne ende alsoe hebbe ick, heer Ludolph voirs., begeert aen den prior van den cloester voers., onder meer antwoerde die wy te samen gehadt hebben, dat hy my eenen bode verlenen woude omme my te doen haelen vij wessen kerssen ende die onsteken ende alsoe brandende geset te werden in der kercke des cloesters van de cathuysers voirs. op vij autaeren verscheyden, elck op eenen autaer. Ende daarmede soe presenteerden ick den prior voers. vij hoeven omme een beginne van een cathuysers cloester aff te maecken, sommige van den hoeven voirs. recht te voert te geven ende sommige nae mynre doot te laten, ende in deser gueder presentatie van desen vij

---

73 Bedoeld is Kleinder Liempde onder Boxtel.

74 Hier is een werkwoord weggevallen.

hoeven voers. aldus gepresenteert wesende in den manieren voers. Ende alsoe hebben hem die prior van Rurmonde voirs. met zynen heele convente zeer verblijt. En hebben mij eenen bode gedaan, denwelcken bode ick gegeven hebbe een stuck gouts, daer voer hy my haelen soude vij wessen kerssen omme geset te worden verscheyden op vij altaren ende borrende wesende in den cloester voirs. gelycke voirs. is. Ende als dit aldus geschiet is geweest, soe hebben hem de prior van Rurmonde voers., die procurator, meester Dionijs ende allen die anderen heeren ende broederen, jonck ende out, in den cloester voers. wesende zeer verblijt, seggende tot my de heeren ende broederen voers. gemeyliken dat onse ierste beginne van onsen orden aldus toegegaen is in gelyckenisse van vij levende lichten, dat hebben geweest vij blinckende sterre, in gelikenisse als ghy ons hier gepresenteert hebt vij brandende wassche kerssen ende verscheydene geset op vij altaren wesende in onse cathuysers cloester ende daermede gepresenteert vij hoeven om een nyuwe cathuysers cloester aff te werden ende te funderen by den stadt van Shertogenbossche. Ende daeromme soe wil dit nye cloester voers., van heer Ludolph voers. gepresenteert, zyn aenbeghinne nemen van vij levende lichten, dat zyn geweest die vij wessen borrende kerssen in stede van vij blinckende sterren, gelycke als ons ierste oorden van de cathuysers syn aenbeginne genomen heeft, te weten dat geweest is een ryke, eerwerdige, welgebore ende voersienich manspersoene, geheeten Bruno, die wel gestileert ende gefondeert was.